

Бистров Я. В.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

**ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БІОГРАФІЧНОГО НАРАТИВУ РОМАНУ
ПІТЕРА АКРОЙДА “THE LAST TESTAMENT OF OSCAR WILDE”**

У статті розглядається когнітивний процес формування дискурсу шляхом встановлення зв'язків між наратором і читачем, а також виокремлення концептів і денотативних ситуацій у біографічному наративі.

Ключові слова: дискурс, наратор, наратив, денотативна ситуація.

В статье рассматривается когнитивный процесс формирования дискурса путем установления связей между нарратором и читателем, а также выделения концептов и денотативных ситуаций в биографическом нарративе.

Ключевые слова: дискурс, наратор, нарратив, денотативная ситуация.

The article focuses on the cognitive process of correlation between the narrator and the reader which results in the semantic dimension of concepts and denotative situations in biographical narrative.

Key words: discourse, narrator, narrative, denotative situation.

Евристичний потенціал тексту у сучасній парадигмі гуманітарного знання набуває все більшої популярності з огляду на проблему динамічного простору літературного наративу як дискурсу та його моделювання у сучасній когнітивній лінгвістиці. В рамках цієї парадигми особливої **актуальності** набуває розгляд когнітивних процесів, які відбуваються при сприйнятті, осмисленні та категоризації оточуючого світу. Одним із прикладів моделювання цих процесів є різного роду літературні наративи, зокрема когнітивна сутність біографічного наративу. Модель тексту визначається як когнітивно-комунікативна подія, яка охоплює адресанта і адресата висловлення, а також умови його творення і сприйняття [1, с. 136-137].

Посилення інтересу до статусу біографічного наративу в літературі і публіцистиці XXI століття, а також перспектива когнітивно-дискурсивного напрямку в сучасній лінгвістиці зумовлюють необхідність і можливість пошуку комплексного різноаспектного підходу до вивчення складного стилістичного феномену художнього біографічного письма, інтерпретації когнітивної інформації, втіленої у біографічному тексті з допомогою мовних засобів.

Обрана когнітивно-дискурсивна парадигма для аналізу тексту біографічного наративу дозволяє пояснити когнітивний процес його творення через встановлення зв'язку між творцем біографічного тексту, його читачем і власне текстом біографії шляхом формування і семантизації окремих когнітивних компонентів – концептів і денотативних ситуацій.

Об'єктом дослідження є визначення когнітивно-дискурсивних параметрів тексту біографічного наративу.

Предметом аналізу виступають лінгвокогнітивні параметри виділення когнітивних компонентів тексту художньої біографії у романі Пітера Акройда “The Last Testament of Oscar Wilde” (1983).

Мета статті – характеристика когнітивного механізму творення дискурсу біографічного наративу і визначення загальних когнітивних процесів, які залучені для інтерпретації його макроструктур.

Літературний наратив як дискурс являє собою своєрідну, відмінну від інших стратегію текстотвірного представлення світу. Наративність як особливий спосіб текстотворення займає місце одного із способів відображення фрагмента картини світу у вигляді сюжетно-оповідних висловлень, де відбувається інтеракція автора і читача у просторі тексту. На єдності світу і тексту, цілісності світу і людини, людського буття і свідомості, і, зрештою, на комунікативній природі текстотворення як світотворення, наголошує М. М. Гіршман, визнаючи, що літературний твір – це “двоєдиний процес перетворення світу в художньому тексті і перетворення тексту у світ” [3, с. 12].

Семантика тексту формується взаємодією двох аспектів: з одного боку, відношенням тексту до дійсності, її фрагмента, що становить денотативну основу тексту і визначає його предметно-змістову частину, з іншого боку, уявлення про цей фрагмент дійсності автора як суб'єкта текстової діяльності, що формує модальну рамку тексту (Л. Г. Бабенко, Т. А. ван Дейк, Н. В. Черемісіна).

На думку Н. В. Черемісіної, мінімальною одиницею членування світу є ситуація, яка співвідноситься з елементарною мовною картиною світу, у межах якої виділяється “множина “можливих світів”, що відповідають ти чи іншим стереотипним ситуаціям. Саме ситуація є мінімальним ситуативно-мовним мікросвітом, мінімально комунікативно значущим фрагментом мовної картини світу” [5, с. 13]. За Т. ван Дейком, семантична інтерпретація дискурсу може бути двох типів: локальною, яка охоплює інтерпретацію речень та їх послідовності, а також глобальною інтерпретацією, яка необхідна для визначення теми та ідеї тексту чи окремого фрагмента тексту у вигляді семантичних макроструктур [6, с. 147].

У нашому дослідженні ядром текстотвірного дискурсу є когнітивно-денотативна ситуація, яка являє собою фрагмент дійсності (пропозитивну основу), вербалізовану концептуальними ознаками у наративі. Когнітивно-денотативна ситуація чітко структурована з допомогою взаємопов'язаних фреймів-сценаріїв, що дозволяє вважати її типовою змістовою інваріантною одиницею для опису ситуативних текстових фрагментів. Не можна не погодитись з думкою Л. Г. Бабенко, згідно з якою у межах денотативного простору тексту здійснюється категоризація

світу, в якій особлива роль відводиться авторській свідомості і створення нею індивідуальної моделі дійсності [2, с. 155].

До літературних особливостей роману П. Акройда “Останній заповіт Оскара Вайльда” у першу чергу належить поєднання ознак різножанрових елементів біографії, автобіографії, щоденника і мемуарної літератури без надання переваг жодному з них. За блискуче відтворення Вайльдового голосу та типовий стиль письма роман П. Акройда отримав премію Сомерсета Моєма. Роман написаний у вигляді передсмертного щоденника від серпня до листопада 1900 року, року смерті Оскара Вайльда.

Про модифікації жанру біографії говориться у численних літературознавчих дослідженнях, зокрема Г. Л. Колесник зазначає, що роман містить характерні для акройдового стилю питання “про “правдивість” історії, гру з часом, імпровізації з мовою, запозичення чужого голосу, використання “маски” [4, с. 9].

В одному із своїх інтерв’ю письменник розповідає про свою гру з різними жанрами і маску автора: “Я вважаю, що описав процес осягнення самого себе. Коли я починаю писати біографії інших творчих особистостей, я разом з тим пишу про факти з особистого життя. В літературній традиції це називається проникненням у біографію іншої людини на іншому рівні” [8, с. 215].

Відбираючи факти з життя Вайльда, Акройд робить акцент на ситуаціях з приватного життя і становлення особистості письменника, які допомагають розкриттю основної проблематики роману – це відношення мистецтва і життя, естетизм творчості, суд митця над самим собою. За маскою естета Оскар Вайльд починає сприймати оточуючий світ, суспільне життя як нескінченний карнавал, у якому кожна людина грає якусь роль. У Вайльда своя філософія сприйняття світу, яка має вигляд різнобарвного покривала: *I raised a philosophy upon it [self-consciousness] which turned the world into a multi-coloured cloak which became a net as fatal as that which Clytemnestra held out in front of her* [9, с. 13].

Акройд зображає морально зламаного Вайльда через публічний осуд і період перебування у в’язниці: *I longed for fame and was destroyed by it. I thought, in my days of purple and of gold, that I could reveal myself to the world and instead the world has revealed itself to me* [9, с. 2]; *In my days of purple and of gold, I did too many things too well* [9, с. 171]. Якщо англійський публічний суд для Оскара Вайльда – карнавальна вистава, то справжній суд – це суд його сумління, де він усвідомлює, що змінюючи маски естета, він відсторонюється від реального життя. Оскар Вайльд усвідомлює, що з плином часу маска перетворюється на його справжнє обличчя: *I put on a mask as easily as I adopted a mood, and as a result I became a prisoner of those masks and my moods ...* [9, с. 171]. Він відкриває для себе, що в’язниця виявилась неминучим підсумком його життя і творчості, які стали результатом помилковості у першу чергу естетичних принципів (спроба замінити реальне життя ілюзією мистецтва).

Особливе місце в концептуальному просторі біографічного нарративу досліджуваного роману займають концепти, які формуються концептуальними ознаками (нарративними висловленнями), повідомляючи певний факт, подію чи судження про об’єкт, і відповідають формулі “х є у”.

Концепт SUCCESS семантизується такими концептуальними ознаками: *fame is a journey to infamy, I discovered that I could earn considerable sums of money simply by being myself; self-consciousness is the essence of success;*

Концепт SOCIETY – концептуальні ознаки: *the world always laughs at its own tragedies; society passed sentence on the artist; the coming generation will pass its own sentence on society; society frightens me, but solitude disturbs me more; a city is like a human body; it can rise undefiled each day, and take on the raiments of wonder and of glory;*

Концепт LIFE – концептуальні ознаки: *life is a simple, a terribly simple, thing; everything has happened as it should happen; I saw life as a parade of shadows intoning strange syllables; the fact is that I did not know life at all; life is simple: the simple things happen always; life is a very complex thing;*

Концепт NATION – концептуальні ознаки: *the Englishman will do anything whatever in the name of principle; the name of that principle is self-interest; the English can laugh and at the same strike you down, without the least compunction;*

Концепт LOVE – концептуальні ознаки: *since love is the root of all wonder, it must also be the source of great creation; love taught me to forgive; ... the miracle occurred, the miracle which love needs in order to blossom;*

Концепт ARTIST – концептуальні ознаки: *the creative artist smiles where others weep and who sheds bitter tears while all those around him are lost in laughter; for an artist contact with other artists is absolutely necessary for the growth of his personality; a true artist can banish reality with one magnificent gesture; an artist’s life is determined by what he forgets, not by what he remembers; an artist is not a savant: the difference is that his own personality enters and defines his work.*

В контексті смислової і структурної організації нарративу, взаємовідношень автора і реципієнта постає проблема передовсім семантико-когнітивної функції мотиву, який репрезентує мережу текстотвірних смислів через специфіку ціннісно-смислової орієнтації авторської свідомості і розгортається у текст як інваріантний елемент оповіді (В. А. Кухаренко, Б. М. Гаспаров, О. Є. Сапогова, Н. В. Сподарець, В. І. Тюпа).

Одним із таких смислотвірних мотивів у романі є відомий для постмодернізму образ маски (у нашому випадку лінгвістичної), застосованої передовсім для відтворення письменницького стилю Оскара Вайльда. Створюючи лінгвістичну маску Вайльда, автор імітує та наслідує вокабуляр Вайльда, його знамениті парадокси, пересипаючи текст роману власноствореними афоризмами у новому пародійному контексті.

Іншим мотивом може бути запозичення чужого голосу, когнітивний потенціал якого дозволяє Акройду поєднати цитати Вайльда з власною мімікрією голосу митця для створення життєвої достовірності художнього щоденника. Акройд намагається говорити мовою реального Оскара Вайльда, імітувати його манеру. На текстовальному рівні паралелі між документальними джерелами і художньою нарацією виявляються в дослівних збігах, подібністю зображуваних подій, мотивів поведінки та ін., які розподіляються по всьому тексту і виконують текстотвірну, оцінно-характеризуючу функцію і створюють пародійний підтекст. Подібні відповідності доводять

документальність оповіді і підтверджують у ній біографічні тенденції. Акройдове самовтілення (і перевтілення) у тексті роману про відомого письменника XIX століття зайвий раз доводить відсутність сюжетних ліній у мистецтві постмодернізму. Його Вайльд пише: *I have discovered the wonderful impersonality of life. I am an ‘effect’ merely: the meaning of my life exists in the minds of others and no longer in my own* [9, с. 2]. “Вайльд” справді передає право на інтерпретацію свого життя і творчості на розсуд Акройда.

У фіналі роману перед читачем постають переконливі картини душевного стану вмираючого Вайльда, переоцінка власної творчості, вся складна гама почуттів смиренності, презирства, гордості, страху, відчаю, зафіксовані вже молодим прихильником письменника Морісом Гілбертом. Ще одна знахідка Акройда – пропуски розділових знаків в останніх записах передають емоційний стан персонажів: *I cannot follow what he is saying here and then once more I shall be lord of language and lord of life, do you agree, mother? he is laughing I knew I should create a great sensation no more now* [9, с. 185].

Літературної майстерності письменника виявилось тут явно не достатньо, адже постає необхідність перевтілення в іншу людину, щоб пережити все самому. Автор не тільки не дає можливості читачеві дізнатися про авторську наративну позицію, навпаки, – він надалі продовжує перешкоджати голосові наратора/протагоніста. В результаті “читач стає ретельно заплутаний в акройдових лабіринтах, де усі літературні стежки схожі одна на одну, але жодна з них не веде до центру, тим самим нехтуючи засади логоцентризму” [7, с. 244].

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що у межах одного біографічного роману виокремлюються ситуативні текстові фрагменти у вигляді концептів SUCCESS, SOCIETY, LIFE, NATION, LOVE, ARTIST, які вербалізуються концептуальними ознаками (наративними висловленнями). Когнітивний потенціал лінгвістичного маскування і запозичення чужого голосу створює ефект життєвої достовірності художньої біографії. До перспективи подальших досліджень слід віднести характеристику мовних засобів у співвідношенні з концептуальними метафорами в біографічних наративах представників англійського постмодернізму.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Наивные размышления о наивной картине языка // Язык о языке : Сб. ст. / Под общ. рук. и ред. Н. Д. Арутюновой. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 136-146.
2. Бабенко Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : учебник для вузов. / Л. Г. Бабенко. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. – 464 с.
3. Гиршман М. М. Литературное произведение : Теория художественной целостности / М. М. Гиршман. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 528 с.
4. Колесник Г. Л. Модифікації жанру біографії у творчості Пітера Акройда : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10. 01. 04 “Література зарубіжних країн” / Г. Л. Колесник ; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2008. – 19 с.
5. Черемисина Н. В. Языковые картины мира и их семантическое взаимодействие в художественном тексте / Н. В. Черемисина // Материалы Международной научно-практ. конф. – М. : МГПУ, 2002. – С. 12-23.
6. Dijk T. A. van. Cognitive Processing of Literary Discourse / Teun A. van Dijk // Poetics Today. – Vol. 1. – No. 1/2 (Autumn, 1979). Special Issue : Literature, Interpretation : Duke University Press. – P. 143-159.
7. Finne B. Peter Ackroyd, Postmodernist Play and Chatterton / Brian Finne // Twentieth Century Literature. – Vol. 38. – No. 2 (Summer, 1992) : Hofstra University. – P. 240-261.
8. Interview with Peter Ackroyd conducted by Susana Onega // Twentieth Century Literature. – Vol. 42. – No. 2 (Summer, 1996) : Hofstra University. – P. 208-220.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Ackroyd, Peter. The Last Testament of Oscar Wilde. – London : Abacus, 1991. – 185 p.